

PRONOOMENIST *ITŠ'E* ~ *ITŠE* VEPSA KEELES.

G. Liiv

Eesti keele ring

Juhendaja dots. P. Palmeos

Pronoomen *itše* ~ *itše* 'ise; kogu, eri; isegi' on keeleanalüüsijale n. ö. „kuldseks sõnaks”, milles on säilinud keele grammatilise struktuuri vanimate perioodide jälgi eriti rohkesti, kusjuures mitmesuguste grammatiliste elementide kronoloogiat saab jälgida isegi visuaalselt: on ju loogiline, et uuemad elemendid asetuvad varem esinenuist koosneva sõnakuju järele.

Pronoomen *itše* ~ *itše*¹ on vepsa keeles ainus sõna, mille kõigis vormides (v. a. nominatiiv) on säilinud algupärane possessiivsufiksiline käänamine, mis esineb ka tänapäevases keeleuuesuses täiesti elavana ning obligatoorsena (vt. artikli lõpus esitatud paradigmasid). Käsitletava pronoomeni käändevormides esineb ainult ainsuslik tüvi *itš(e)*- ~ *itš(e)*-; ainsuse ja mitmuse eristamiseks tarvitatakse possessiivsufikseid. Selline käänamistüüp ongi olnud omane soome-ugri keelte grammatilise struktuuri vanemale perioodile.

Vepsa keeles liituvad käändevormides possessiivsufiksidsid käändelõpu külge, nagu soome, karjala, isuri, vadja, eesti ja liivi keeleski. Possessiivsufiksiste esinemine käändelõppude ees abessiivis, komitatiivis, terminatiivis, prolatiivis, adallatiivis, elatiivis ja ablatiivis näitab kujukalt nende käänete hilistekkelisust postpositiivis. Possessiivsufiksi *-in* liitumine terminatiivi lõpu järele ainsuse I isikus on sekundaarne (moodustatud teiste käänete eeskujul).

¹ Näited resp. näitelauseid, millel puudub viide, on kogutud allakirjutanu enda poolt 1955. a. juulikuus Leningradi oblasti Vinnitsõ rajooni keskuses Vinnitsõs, mis kuulub kesk-vepsa murde alale, ja 1956. a. juulikuus Karjala-Soome ANSV Olonetsi rajooni Kuujärvi külanõukogus, mis kuulub lüüdi murde alale; kasutatud on ka 1956. a. juulikuus tehtud kirjanekuid isuri keelest Leningradi oblasti Kingissepa rajooni Soikkola külanõukogus. Vepsa keele näited resp. näitelauseid, mille puhul pole osutatud murrele, on registreeritud kesk-vepsast.

Mitmuse tunnuse *-d'e-* liitumine possessiivsufiksile järel komitatiivi vormides *it'se|moi|d'eke* ~ *it'sesa|moi|d'eke*, *it'se|toi|d'eke* ~ *it'sesa|toi|d'eke*, *it'se|zoi|d'eke* ~ *it'sesa|zoi|d'eke*, samuti ka adallatiivi vormides *it'sesa|moi|d'eñost* ~ *it'sesa|mei|d'eñost*, *it'sesa|toi|d'eñost*, *it'sesa|zoi|d'eñost* ~ *it'seseg|i|d'eñost* näitab, et possessiivsufiksile tarvitamine ainsuse ja mitmuse väljendamiseks on vanem kui mitmuse tunnus *-d(e)-*, mis liitus hiljem, kui seoses possessiivsufiksile tarvitamise üldise taandumisega ja nende tähenduse hämardumisega ei tunnetatud enam vastavate possessiivsufiksile pluraalset sisu. Mitmuse tunnus *-d* nominatiivis on registreeritud ainult mitmuse I isiku vormis *itšed*. Tavaliselt esineb nominatiivi vormi *it'se* ~ *itšę* kõigis isikuis nii ainsuses kui ka mitmuses.

Tähelepanu väärib kesk-vepsa murde ala Vilhala külas kuulud partitiivi vorm *it'sekteiž*, milles on säilinud partitiivi lõpu ees sõnalõpuline **-k* (**itsek*) — muidu on sõnalõpuline **-k* vepsa keeles kadunud kõigil juhtumel. Inessiivi vormides *it'sesamoiš*, *it'sesatoiš*, *it'sesazoiš* — vastavalt neist moodustatud elatiivi vormideski *it'sesamoišpei*, *it'sesatoišpei* — esineb inessiivi lõpu pleonasm (*s > š i* järel on vepsa keeles täiesti seaduspärane). Üldse tuleb märkida, et inessiivi (vastavate possessiivsufiksile) on hakatud mingipärast tunnetama tüvena ja mitmete teiste käänete moodustamisel on sellele hiljem liidetud vastavaid käändelõppe. Selliselt on moodustunud translatiivi vormid *it'sesatoi|kš*, *it'sesazoi|kš*, komitatiivi vormid *it'sesęi|jke*, *it'sesęi|ke*, *it'sesamoi|d'eke*, *it'sesatoi|d'eke*, *it'sesazoi|d'eke*, adallatiivi vormid *it'sesamoi|d'eñost* ~ *it'sesamei|d'eñost*, *it'sesatoi|d'eñost*, *it'sesazoi|d'eñost*.

Kesk-vepsa murdes esineb allatiivi ja adessiivi segunemist, mis seletub koartikulatiivsete muutustega *-la- > -le-* (adessiivis) ja *-le- > -le- > le-* (allatiivis). Selle eeskujul võisid üldistuda ka *la*-lised vormid ainsuse III isikus ja mitmuse I, II ja III isikus. Ablatiivi ei esine [Kettunen on registreerinud ainult lõuna-vepsa murdest vormi *itšęlämpä* (KH I 123)].

Abessiivi lõpp *-ta* liitub tavaliselt partitiivile, milline liitumine on seletatav sellega, et abessiivsust saab väljendada ka prepositiooni *ilma* + part. abil, näit. *ilma itštein*. Ainsuse I ja II isikus on võimalik abessiivi lõpu liitumine ka genitiivile; ainsuse III isikus on genitiivne liitumine ainuesinev, vormis *itšezętaz* esineb vastav possessiivsufiks ka abessiivi lõpu järel.

Terminatiivi lõpp *-sei* liitub tavaliselt illatiivile (nagu noomenitegi puhul). Mitmuse I isiku vormis *it'shemoihesęi* esineb illatiivi lõpu pleonasm; mitmuse II ja III isiku vastavad vormid on analüüsitavad järgmiselt: *it's-* (tüvi) + *ta* (part. lõpp) + *toi* (mitmuse II isiku poss.-suf.) resp. *zoi* (mitm. III isiku poss.-suf.) + *he* (illat. lõpp) + *sei* (termin. lõpp).

Prolatiivi lõpp *-me* (vps Ä *-möto*) liitub reeglipäraselt partitiivile, äänis-vepsa murdes on prolatiivi ainsuslikud vormid üldistunud ka mitmuse. Mitmuse II ja III isiku vormides *it'štatoid'me*, *it'štazoid'me* esineb partitiivi lõpu pleonasm (vrd. partitiive *händast*, *mindäät*).

Adallatiivi vormides valitseb suur kirevus. Ainsuse I isikus on adallatiivi lõpp liitunud partitiivile, ains. II ja III isikus genitiivile. Adallatiivi mitmuse vormid *it'šesamoid'ehost* ~ *it'šesameid'ehost*, *it'šesatoid'ehost*, *it'šesazoid'ehost* on analüüsitavad järgmiselt: *it'še-* (tüvi) + *sa* (iness. lõpp) + *moi* ~ *mei* (mitm. I isiku poss. suf.) resp. *toi* (mitm. II isiku poss.-suf.) resp. *zoi* (mitm. III isiku poss.-suf.) + *d'e* (mitm. tunnus) + *nost* (adallat. lõpp). Mitmuse III isikus esineb haploloogiliselt ka vorm *it'šesgid'ehost*.

Possessiivsufiksids käsitletava pronoomeni ainsuslike ja mitmuslike käändevormide eristajana esinevad ka karjala murretes, isuri ja soome keeles.

Väga sarnane on esinemus lüüdi murretes, kus üldse on vepsa substraat väga tugev. Possessiivsufiksiline käändumistüüp on siin täiesti taandunud ainult nominatiivist ja adessiivist ning puudub hilistekkelistes elatiivis, komitatiivis ja prolatiivis (murrakuti esineb possessiivsufiksita vorme siiski ka teistes käänetes). Käändevormides võib täheldada afrikaadi samasugust astmevaheldust kui aunuse-karjala murdes (*it'še-*: *it't'še-*). Põhja-lüüdi murrakuti esinev partitiiv *it'šendai* (LÄ I 272) (kõigis ainsuse ja mitmuse pöördeis) on ebareeglipärane. Selles esinev *-n-* on võinud siia kanduda analoogia põhjal personaalpronoomenite vastavaist vormidest *mindai*, *šindai* ~ *sindai*, *händäi*, mis väga tihti esinevad vahetult pronoomeni *it'še* ees. A. Turunen on kahtlevalt oletanud, et *-n-* võiks olla genitiivikulise akusatiivi lõpp, millele oleks liitunud analoogiline *-dai*.²

Vastava pronoomeni (*it'še*) käändumine päris-karjala murdes on järgmine:

	A i n s u s	M i t m u s
Gen.	<i>ittše ni</i> , -š, -h;	<i>ittše nä</i> , -nä, -h
Part.	<i>ittšia ni</i> , -š, -h; <i>ittšie ni</i> , -š, -h;	<i>ittšia nä</i> , -nä, -h <i>ittšie nä</i> , -nä, -h
Adess.	<i>ittšellä ni</i> , -š, -h;	<i>ittšellä nä</i> , -nä, -h ³

jne.

Analoogiline on esinemus ka soome keeles (*itse'*):

² A. Turunen, Lyydiläismurteiden äännehistoria, I, Konsonantit, Helsinki 1946, lk. 272.

³ A. Genetz, Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä, Kielennäytteitä, sanakirja ja kielioppi, Suomi, II : 14, Helsingissä 1881, lk. 204.

A i n s u s

Gen. *itse|ni, -si, -nsä*
 Part. *itseä|ni, -si, -nsä (-än)*
 Adess. *itsellä|ni, -si, -nsä (-än)*
 jne.

M i t m u s

Gen. *itse|mme, -nne, -nsä*
 Part. *itseä|mme, -nne, -nsä (-än)*
 Adess. *itsellä|mme, -nne, -nsä (-än)*
 jne.

Ka isuri keeles esineb pronoomenist *itse*k ~ *itse* ainult ainsuslik tüvi *itse-*, sg. part. *itseä-* ~ *itsiä-*, millele liituvad reeglipäraselt käändelõpud ja possessiivsufiksids.⁴

Nii on esinemus isuri Tarinaiasi küla murrakus järgmine:

A i n s u s

Gen. *itse|n, -š, itse|he*
 Part. *itsiätä|n, -š, itsetä*
 Allat. *itsellē|n, -š, —*
 Adess. *itsellä|n, -š, itsellä*
 jne.

M i t m u s

Gen. *itse|nne, -nne, -nne*
 Part. *itsetä|nne, -nne, itsiätä|nne*
 Allat. *itselle|nne, -nne, itsellē*
 Adess. *itsellä|nne, -nne, -nne*
 jne.

Vadja, eesti ja liivi keeles esineb vastavast pronoomenist ainult nimetav (vdj *ize* ~ *izze*, ee *ise*, lii *īž*).

Sellise possessiivsufiksilise käänamistüübi algupärasust kinnitavad ka kaugemad sugulaskeeled. Nii näiteks on possessiivsufiksitate esinemine tavaline mordva vastava pronoomeni *эць* 'ise' paradigmas:

A i n s u s

	I isik	II isik	III isik
Gen.	<i>эци нь</i>	<i>эци ть</i>	<i>эци нзэ</i>
Daativ	<i>эсьте нь</i>	<i>эсьте ть</i>	<i>эсьте нзэ</i>
Ablat.	<i>эсьтеде нь</i>	<i>эсьтеде ть</i>	<i>эсьтеде нзэ</i>
	jne.		

⁴ V. PORKKA, Ueber den ingrischen Dialekt, Helsingfors 1885, lk. 83.

M i t m u s

	I isik	II isik	III isik
Gen.	эси нек	эси нк	эси ст
Daativ	эсьте нек	эсьте нк	эсьте ст
Ablat.	эсьтеде нек	эсьтеде нк	эсьтеде ст

jne.⁵

Analoogiliselt käändub ka mari pronoomen *шке* 'ise':

A i n s u s

Gen.	шке м ын	шкен д ын	
Daativ	шкане м	шкане т	
Akusat.	шке м ым	шкен д ым	

jne.⁶

Vastava pronoomeni possessiivsufiksiline käänamine esineb ka permi keeltes.

Pronoomenil *it'se* ~ *itšę* on vepsa keeles rida funktsioone: ta esineb

- 1) refleksiivsena,
- 2) determinatiivsena (vastab tähenduslikult vene asesõnale *сам*),
- 3) indefiniitsena tähendusvarjunditega 'kogu; eri; isegi',
- 4) possessiivsena (genitiiv täidab possessiivpronoomeni ülesandeid).

Pronoomen *it'se* ~ *itšę* võib esineda nii substantiivselt kui ka adjektiivselt. Teatavad käändevormid on omandanud määruslike väljendite tähenduse, näit. nominatiiv koos translatiiviga

(*minä*) *it'se it'seksejn* 'mina omaette',

(*sinä*) *it'se it'seksejž* 'sina omaette',

(*hän*) *it'se it'seksaz* 'tema omaette',

(*mī*) *it'se it'seksamoi* 'meie omaette',

(*t'i*) *it'se it'seksatoi* 'teie omaette'

(*hī*) *it'se it'seksazoi* 'nemad omaette'

[vrd. sm (*minä*) *itse itsekseni*, (*sinä*) *itse itseksesi* jne.].

Samasuguse tähenduse on äänis-vepsa murdes saanud nominatiiv koos allatiiviga: *it'se it'seliž*, *it'se it'seleze* jne. Lõuna-vepsa murdes on translatiiv eri tähendusega, näit. (*basib*) *itšękšęñze* '(kõneleb) oma keeles' (KH I 43).

⁵ Vt. täpsemalt M. E. Евсеев, Основы мордовской грамматики, Москва 1929, §§ 128, 129.

⁶ Я. Г. Григорьев, Марий йылме грамматика, фонетика ден морфологий 5—6 класслан, Йошкар-Ола 1953, lk. 82.

Lüüdi murretes on vaadeldaval pronoomenil adverbiaalne sisu tähendusega 'omaette; iseenesest' translatiivi, prolatiivi ja vahel ka illatiivi, allatiivi kujul. Näit. Td *hän it'šeksèi pagižou* (LKN 178 : 13) 'ta omaette kõneleb' Sn *ukš it'šeksèi ei salbaudu* (LS 94) 'uks iseenesest ei sulgu' Ph *ukš aveñ it'šekseh* (1. c.) 'uks avanes iseenesest' Kj *müö ruadam it'šedmuet'e* 'me töötame omaette' *mia ruadan it'šeheze* 'ma töötan omaette' *sia ruadad it'šeheze* 'sina töötad omaette' Šu *i dūmai't's'ou itšèl-æġh* (LKN 56 : 2) 'ja mõtleb omaette'

Järgnevalt esitame näiteid *it'še* ~ *itšę* pronominaalse esinemuse kohta vepsa keeles.

1. *it'še* ~ *itšę* esineb refleksiivsena. *siñä l'ibid itštejž* 'sa armastad ennast' *mī l'ibimei itštamoi* 'me armastame ennast' *katšuhaške itšektejž*, *mit't'e siñä oæd!* 'vaata end, milline sa oled!' *d'eŋgad hī jā'ib'ā it'šezezi* 'rahad nad jätsid endale' vps L *itšę itštañze kit'ab* (KLT 393) 'iseend kiidab' (nominatiiv esineb determinatiivsena)

2. *it'še* ~ *itšę* esineb determinatiivsena, kongruerudes nagu vastav pronoomen eesti keeleski. *hāneš it'šesaz om äi hiväd* 'temas eneses on palju head' *roža hānen it'šeze* 'tema enda nägu' *puł putui minuhu it'sheiñ* 'kuul lendas minusse endasse' *še ozu'ihe hāneks it'šeksaz* 'see osutus temaks eneseks' *mīl' itšelamoi om äi l'ehmid'* 'meil enestel on palju lehmi' *tīd'me itštatoid'me ujo'ihe kärbheiñe!* 'teid endid mööda ronis kärbes!' *hīd'eke it'šesazoid'eke ī t'eda mi radasę* 'nende enestega, ei tea, mis toimub' *sinuñke it'šesęiške et t'eda mi radasę* 'sinu enesega, sa ei tea, mis toimub' *mīd'enost it'šesameid'eñost t'äl ehtow tundas* 'meie eneste juurde tullakse täna õhtul' *sinuta itš'eišta hī l'äksib'ā* 'nad läksid sinuta (ära)' *ñetsę minun it'šeiñ sopst'vėñni per't* 'see siin on minu isiklik maja' *minuñost it'šeiñnost t'äl ehtow tundas* 'minu enese juurde tullakse täna õhtul' vps L *sä openda itšę itšēs tūtār a mā itšēñ tütren itšę opendan* (KLT 394) 'õpeta sina ise oma tüdart, aga mina õpetan ise oma tüdart'

3. *it'še* ~ *itšę* esineb indefiniitsena. *itšę mustaiñe pähudeš hohlaiñe käbedaiñe* (KLT 393), 'ise on must, peas on punane tutt' vps L *ñetida kromašt' lib itšę igaks silēž* (KLT 414) 'seda kannikat jätkub sulle kogu eaks' *bašib a itšę ī t'eda min vahtostab* (KLT 393) 'kõneleb, aga ei isegi tea, mida vahutades räägib' vps Ä *ägez om itšę* (KLT 414) 'äke on eri (riistapuu)'

4. *it'se* ~ *itšē* esineb possessiivsena. *netse it'seiñ, it'seiž, it'seze, it'semoi, it'setoi, it'sezoi peřt'* 'see siin on minu, sinu, tema, meie, teie, nende maja' vps L *sä openda itšē itšēs tütär a mä itšēñ tütren itšē opendan* (KLT 394) 'õpeta sina ise oma tütart, aga mina õpetan ise oma tütart'

Vepsa keeles puudub ju eriline possessiivpronoomen. Ja üks näita *it'se* esinemust vepsa keeles teiste läänemeresoome keelte pronoomeni *oma* tähendusliku vastena seegi, et lõuna-vepsa murdes esineb tast derivaat *it's'hĩñe* 'sugulane, kellel on väike sugulaskond'.⁷

Lüüdi murretes on käsitletaval pronoomenil samad funktsioonid kui vepsa keeleski.

Näit.

1. *it'se* esineb refleksiivsena.

Kj *sia pezetad it'tšed* 'sa pesed end' *vešivūt'sin paikāžen, vešivūt'sin it'sel'e* 'õmblesin välja rätikukese, õmblesin välja endale' Kn *sit kuřt'sui tsar ñed ieñeralad it'sellui da küzüi* (LKN 23 : 6) 'siis kutsus tsaar need kindralid enda juurde ja küsis' Td *d'eņgad ñüht, it'selllei nalg tul'i* (LKN 178 : 9) 'raha ei ühtegi, mul hakkas nalg'. *läht' k'õuh vel'l' eřt'simā it'selllei ozad* (LKN 189 : 4) 'läks vaene vend otsima endale õnne' *loitombakš šierdäu it'ses-p'äi* (LS 93) 'aseta kaugemale endast'.

2. *it'se* esineb determinatiivsena.

Kj *sia it'se d'iat'id mindā* 'sina ise jätsid mu maha' *milā om it'sel ai kñigud* 'mul on endal palju raamatuid' *hānt it'sed išt'ihe kiõel* 'teda ennast visati kiviga'. *hānes it'ses ed mida poluřši* 'temalt eneselt ei saa sa midagi' *hū tul'd'ihe it'se minunnost* 'nad tulid minu (enda) juurde' *hū tul'd'ihe sinunnost it'se* 'nad tulid sinu (enda) juurde' Td *a hebo it'se hāmāstüi sindai i uid'i pagō* (LKN 15 : 10) 'hobune ise kartis sind ja läks pakku' Šu *pūštettāi t'ämäd ñieglad it'tšedai vedēhišt* (LKN 67 : 9) 'need nõelad pistavad vetevaimu ennast' Td *ñügü mina lähten tsuarĩ it'tšē* (LKN 187 : 12) 'nüüd ma lähen tsaarisse enesesse'

3. *it'se* esineb indefiniitsena.

Kj *ottab D'ohor'i Ĥrabri ĩ tabadab zmejān kanglas i ottab ičel vüöl řiičib šulkuizen l'entočkan šidob zmejā'e kurkhu i sanub täl'l'e čařõunal'e* (Б I 23) 'võtab Dohorii Hrabrii, haarab mao kaelast ja võtab teeb teatava vööga ristimärgi, siidrätiku seob maole kaela ja ütleb sellele tsaaritarile'

⁷ E. A. Tunkelo, Nomineista, joissa johtimena on -hinen, Virittäjä 1930, Helsinki 1930, lk. 378.

4. *it'se* esineb possessiivsena.

Kj *it'sen kod'i kaikišt paras* 'oma maja on kõige parem' a *sid it'sen neit'siņke, sušeduņke omīn ittazę keškneže* 'aga siis oma tüdrukutega, oma naabritaridega itketakse omavahel' SP *it't'seh pot't'si* (LS 94) 'tema oma pörsas'

Teisteski läänemeresoome keeltes on käsitletaval pronoomenil umbes samad funktsioonid. Näit.

krj A *päiveä pastav, ittšie kastav* 'die Sonne scheint, aber man wird doch nass' (GTAK 50), 'päike paistab, aga ometi saadakse märjaks' — indefiniitne. *ottad' omatto kullad ittšelletto* (GTAK 51) 'võtke oma kullad endale' — refleksiivne. *ičenneh igru* (M 88) 'talle endale lõbu' — determinatiivne. *anna nimehine kolttšaine ittšes* (GTAK 51) 'anna oma pitsatisõrmus' — possessiivne.

krj L *elgeä tapakkoa iččiäš* (GTVKK 204) 'ärge tapke end' — refleksiivne.

krj P Šai *hän šoitun sormistanše Ičeštänše iskulinnun* (M 95) 'ta pani pilli käest (oma sõrmedest), iseendast löögilinnu' — determinatiivne.

is *Brigadira itse katsoi verkot* (JIKGr 101) 'brigadir ise vaatas võrgud (üle)' — determinatiivne. *teil itsellänne ono paljo viradutta* 'teis endis on palju viha' — determinatiivne. *rahan said itsellēs* 'raha said sa endale' — refleksiivne. *k^oin itsellēn* 'kudusin endale' — refleksiivne. *siä hoijad itsiätäš* 'sa hoiad end' — refleksiivne. *miun itsēn kodi* 'minu enda maja' — possessiivne. *siä mänid itseheš komnatti* 'sa läksid oma tupp'a' — possessiivne.

Liivi, vadja ja eesti keeles on vastaval pronoomenil põhiliseks determinatiivne, emfatiseeriv funktsioon. Näit.

lii *se iš mies* (Sj-WLGr 120) 'seesama mees' *izand iš um jera küolän* (SjWLGr 120) 'härria ise on surnud' *ānda iš nāntān* (l. c.) 'anna neile enestele'

vdj *miā ize enellä on vana ämmä kotoñ* 'mul iseenesel on vana emake kodu' (AKVGr 62) *teitä ize* 'teid ennast' (l. c.). *teilēssā ize* 'kuni teie endani' (l. c.).

ee *Pearu ise ei näidanud oma nägu* (Palmeos, ESA II 116). *Seni kui kambriraiujad söögitundi pidasid, vehkis peremees ise väljal külvata, et pärast seda uuesti ühes meestega kirves kätte võtta ja seinale asuda, sest tema ise tahtis olla meister ja kõik* (ibid.). *Vanamoor läks siis ise rukkilõikuse ajal näppupidi kallale* (ibid.).

Eesti keeles esineb tegelikult supletiivne pronoomen: nominatiivis *ise* (eL *esi*), muudes käänetes *enese- ~ enda-*, millel on peale esinemuse determinatiivpronoomenina veel refleksiivpronoomeni ning possessiivpronoomenigi funktsioon.⁸

⁸ Vt. P Palmeos, Eesti keele pronoomenist *enese ~ enda*, Emakeele Seltsi aastaraamat, II, Tallinn 1956, lk. 113.

Käsitletava pronoomeni samu funktsioone võib täheldada kaugemais sugulaskeelteski, vrd. näit. mordva эсь 'selbst, selber; eigen', mari шке 'ise' gen. шкемын 'minu oma', шкендын 'sinu oma', шкенжын 'tema oma' шкенаң 'meie oma', шкендан 'teie oma', шкеныштын 'nende oma'⁹.

Seega on käsitletava pronoomeni traditsiooniline refleksiivpronoomeni klassifitseerimine vägagi tinglik ja teaduslikult ebatäpne.

Vaadeldava pronoomeni algupära on lähemalt käsitletud H. P a a s o n e n, kes, toetudes eelkõige handi ja mansi keeles esinevaile vaimu (varju) nimetustele (h *is*, mns *is*, *is*), on püüdnud tõestada, et käsitletav pronoomen on algselt olnud substantiiv, tähendusega 'hing; vari'¹⁰ Ilmselt P a a s o n e n i l e toetudes korvadavad sama seisukohta ka A. H ä m ä l ä i n e n¹¹, L. H a k u l i n e n¹² ja Y. H. T o i v o n e n¹³.

H. P a a s o n e n i poolt esitatud näited soome, mordva, mari ja sūrja-komi keelest vastava pronoomeni tähendusliku varjundi 'hing' kohta on küll usutavad, kuid arvame, et arenemine on olnud just vastupidine: primaarne on pronominaalne tähendus ja esinevus.

Näiteks toob P a a s o n e n väljendi soome keelest *juoppo meni itsettömäksi* 'joodik kaotas teadvuse' ja esitab selle algse tähendusena 'minetas hinge' Tõenäolisem on tähenduslik arenemine 'läks enesest ära' > 'kaotas oma omadused' > 'kaotas teadvuse' Handi ja mansi keeles esinevad vormid on arvatavasti depronominnaalsed substantiivid, mis nagu käsitletava pronoomeni teistest sugulaskeeltest esitatud semantilised nüansidki võivad põhineda meie esivanemate primitiivsel uskumusel, et Ise (= isiku omadused) peitus ainult hinges.

Vrd. ka järgrnisi lüüdi murretest kirjapandud näiteid: K*j tih* p*olttau* i*t'sen* 'hyttysen purema kirvelee (polttaa) ihmistä' (LS 94) [= 'kihulase hammustus kõrvetab inimest']. B e*n'*ž*imai-žel* h*ebo*l a*ž'*o*i* i*t'se* [mužik], a t*oi*ne h*ebo* t*ul'i* d'*älgē* i*t'settä* (LS 93) 'esimest hobust ajas ise [mees], aga teine hobune tuli järele ilma ajajata' S*n d'*uozettau h*umalā* š*ih*i s'*uai*, š*to* e*i* t'*iettä* i*t'sep* (l. c.) 'joovad end täis sel määral, et ei taju iseend' Ka vepsa mija- ~ meja-, tija- ~ teja-, heja-, sija- on depronominnaalsed

⁹ М. Г Григорьев, Марийский язык, Йошкар-Ола 1953, lk. 129.

¹⁰ H. P a a s o n e n, Über die ursprünglichen seelenvorstellungen bei den finnisch-ugrischen völkern und die benennungen der seele in ihren sprachen, SUSA, XXVI, Helsingissä 1909, lk. 6—10.

¹¹ A. H ä m ä l ä i n e n, Uskontojen ja uskomusten etnologisluonteisesta tutkimuksesta, Virittäjä 1934, Helsinki 1934, lk. 122.

¹² Л. Х а к у л и н е н, Развитие и структура финского языка, I, Москва 1953, lk. 69.

¹³ Y. H. T o i v o n e n, Suomen kielen etymologinen sanakirja, Lexica Societatis Fenno-ugricaе, XII, 1, Helsinki 1955, lk. 110—111.

substantiivid, mitte aga lähtesubstantiivid vastavaile pronoomeneile.

Esitatud seisukohta kinnitab ka sõna häälikuline koosseis ja arenemiskäik. H. P a a s o n e n on sealsamas näidanud, et lähtumine on algupärasest soome-ugrilisest č-st (resp. č-st). Palataliseeritud afrikaadist č (resp. č) lähtub aga ka demonstratiivpronoomen *še*¹⁴.

Usume, et käsitletav pronoomen on väga kauges minevikus moodustunud kahest soome-ugrilisest demonstratiivpronoomenist: *i* (= **e*) 'see' + **t'se* 'see', algtähendusega 'just see'

Näiteid demonstratiivse tähenduse markeerimisest ja emfatiseerimisest demonstratiivpronoomeni dubleerimise teel on ju teisigi, näit. mdE *te-va-te* 'see', *тона-та* 'too', *то-ва-та* 'too'; m *tydo* 'too' *nyho* 'nood' jt.

Demonstratiivpronoomeni muutumisest aga refleksiivsuse näitajaks on jälgi refleksiivsete verbide tuletamises (nii nagu personaalpronoomenite muutumisest possessiivsufiksiks on jälgi verbi isikulõppudes) Näit. vps *radasę* 'toimub' *tegesę* [tal'f] 'tuleb (teeb end) [talv]', *laskezę* 'laskub', *pežihe* '(ta) pesi end', *t'egihe* '(ta) muutus' *avežihe* 'avanes' — siin refleksiivsuse näitaja *-sę* ~ *-zę* ~ *-he* on oma algupäralt demonstratiivpronoomen *še* ~ *sę* (<**t'se*). Vrd. allpool esitatud näiteid lüüdi-, aunuse- ja päris-karjala murdest, soome idamurretest (savo) ja eesti keelestki, kus esineb analoogiline demonstratiivpronoomeni tähenduslik arenemine refleksiivsuse näitajaks.

Eriti huvitav on vastav esinemus lüüdi-karjala Sununšuu murrakus, kus refleksiivne *ze'* liitub vahetult verbide tüvele ja moodustab uue, refleksiivse tüve, millele liituvad tavalised kõneviisi- ja ajatunnused ning isikulõpud (näit. ind. prees. *pezezen* 'ma pesen end', *pezezed*, *pezezöu*, *pezezemme*, *pezezette*, *pezezettöu*), kusjuures *n* geminatsioon potentsiaalis (*pezezennen*, *pezezenned* jne.) ja aktiivi II partitsiibis (*pezezennü*), *k* geminatsioon imperatiivis [*pezezekkäi* 'ta pesku end', *pezezekkät(te)* 'te peske end'] ja *t* geminatsioon passiivis näitab aspiratsiooni olemasolu.¹⁵

Aunuse-karjalas on vastavast demonstratiivpronoomenist sündinud refleksiivsuse näitajad *-seh* (*kačommok-seh* 'me vaatame end'), reduplikatiivne *-heze* ~ *-hez* ~ *-hes* (*kaččoi-heze* 'ta vaatas

¹⁴ H. P a a s o n e n, Die finnisch-ugrischen *s*-laute, SUST, XLI, Helsinki 1918, lk. 12—13.

¹⁵ Vt. lähemalt A. G e n e t z, Wepsän pohjoiset etujoukot, Kieletär, 1 : 4, Helsingissä 1872, lk. 24, 26, 28—30.

end'), *-ze* ~ *-z* ~ *-s* (*kaččokkahe-z(e)* 'ta vaadaku end'), *-s* ~ *-h* (*kummardamo-s* ~ *-h* 'ma kummardun'), *-h* (*kummardazi-h* 'ta kummardus')¹⁶

Päris-karjala verbides esinevad refleksiivsuse näitajad *-čče(h)* ~ *-šeh* ~ *-š(e)* ~ *-že* ~ *-ze* ~ *-h* [*keändelemme-čče(h)* ~ *h* '(ma) pööran end (ümber)', *pežek-š* '(ta) peseb end'].¹⁷ *-čče(h)* on arvatavasti hilisema tekkega, mida on mõjutanud juba pronoomen *itše*: *ittše* (osas karjala murretes esineb siin astmevaheldus).

Vrd. ka savo-soome *haukotteleksen* 'haigutab', *nikottelihe(n)*¹⁸ '(ta) luksus'; ee *pesekse*, *kuulukse*, *näikse*.

Kõik see kinnitab eespool esitatud seisukohta pronoomeni *it'še* ~ *itšę* algupära kohta.

* * *

Lõpuks esitatagu ülevaade pronoomeni *it'še* ~ *itšę* deklinatsioonist vepsa keeles.

A i n s u s

I isik

Nom.	<i>it'še</i> ~ <i>itšę</i> , vps <i>Ä it'še</i>
Gen.	<i>it'šein'</i> ~ <i>itšein</i> (T 357) ~ <i>itšin</i> (l. c.), vps <i>Ä itšin</i> , vps L <i>itšēn</i> (KLT 394)
Part.	<i>itštein</i> , vps <i>Ä itštęin</i> , vps L <i>it'štān</i> (KH I 62)
Illat.	<i>it'šhein</i>
Iness.	<i>it'šesęin</i> , vps <i>Ä itšeisęin</i>
Elat.	<i>itšesęinpei</i>
Allat.	<i>itšeņein</i> ~ <i>itšęlēn</i> (T 357), vps <i>Ä it'šel'in</i> ~ <i>it'šelin</i> , vps L <i>itšęlēn</i> (T 357)
Adess.	<i>itšeņein</i> , vps <i>Ä itšeņein</i> , vps L <i>itšęnān</i> (KH II 68)

¹⁶ Vt. täpsemalt A. Genetz, Tutkimus Aunuksen kielestä, Kielennäytteitä, sanakirja ja kielioppi, Suomi, II: 17, Helsingissä 1885, lk. 179—182.

¹⁷ Vt. lähemalt A. Genetz, Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä, Kielennäytteitä, sanakirja ja kielioppi, Suomi, II: 14, Helsingissä 1881, lk. 234—240.

¹⁸ L. Kettunen, Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus, SUST, LXXXVI, Helsinki 1943, lk. 428.

Ablat.	vps L <i>itšęnāmpā</i> (KH I 123)
Transl.	<i>itšeksęin</i>
Abess.	<i>it'stein̄ta</i> ~ <i>it'seīnta</i>
Komit.	<i>it'seīņke</i> ~ <i>itšesęīņke</i>
Termin.	<i>itšhesęin</i>
Prolat.	<i>it'stein̄me</i> , vps Ä <i>it'stein̄mōto</i>
Adallat.	<i>it'stein̄nost</i>

II isik

Nom.	<i>it'se</i> ~ <i>itšę</i>
Gen.	<i>itšęiž</i> ~ <i>itšeiž</i> (T 239) ~ <i>it'seiž</i> (M 72) ~ <i>itšīž</i> (l. c.); <i>iciz</i> [= <i>itšiž</i>] (HAGr 30)
Part.	<i>itšteįž</i> ~ <i>itšekteįž</i> , vps L <i>itštāž</i> (KH II 68); <i>ictāz</i> [= <i>itštāž</i>] (HaGr 30)
Illat.	<i>it'sheiž</i> ; <i>ichiiz</i> [= <i>itšhīž</i>] (HAGr 31)
Iness.	<i>itšesęiž</i>
Elat.	<i>itšesęišpei</i>
Allat.	<i>itšęņiž</i> ~ <i>itšeleiž</i> (T 239) vps L <i>itšęlež</i> (KLT 394)
Adess.	<i>itšęņiž</i> , vps Ä <i>it'sęnaiž</i> (M 72)
Transl.	<i>itšeksęiž</i>
Abess.	<i>itštęišta</i> ~ <i>it'seišta</i>
Komit.	<i>it'seiške</i> ~ <i>itšesęiške</i>
Termin.	<i>itšheišsęi</i>
Prolat.	<i>itštęižme</i> , vps Ä <i>it'steižmōto</i>
Adallat.	<i>itšęižnost</i>

III isik

Nom.	<i>it'se</i> ~ <i>itšę</i>
Gen.	<i>itšęzę</i> ~ <i>itšęzę</i> (T 369) ~ <i>itšęzę</i> (l. c.) ~ <i>itšęzę</i> (M 74), vps Ä <i>itšęze</i> (M 73), vps L <i>itšęņzę</i> (KLT 394)
Part.	<i>it'staz</i> , vps Ä <i>it'staze</i> , vps L <i>itstaņzę</i>
Illat.	<i>itšhez</i>
Iness.	<i>it'sesaz</i>
Elat.	<i>it'sesaspei</i>

Allat.	<i>it'selaz</i> ~ <i>itšelese</i> (T 369) ~ <i>itšelaž</i> (M 74) ~ <i>it'seleže</i> (l. c.), vps. Ä <i>it'seleze</i> ~ <i>itšel'eze</i> (M 73) ~ <i>itšeleze</i> (M 74), vps L <i>itšelañže</i> (KLT 393)
Adess.	<i>it'selaz</i> , vps Ä <i>itšelaže</i> (T 369) ~ <i>it'selaze</i> , vps L <i>itšelaže</i> (M 74) ~ <i>itšelaže</i> (l. c.)
Transl.	<i>it'seksaz</i> , vps L <i>itšeksəñže</i> (KH I 44)
Abess.	<i>itšezeta</i> ~ <i>itšezetaz</i>
Komit.	<i>itšezəke</i>
Termin.	<i>itšhezəgi</i>
Prolat.	<i>it'stazme</i> , vps Ä <i>itštežemōto</i>
Adallat.	<i>itšezənost</i> ~ <i>itšežennost</i> (T 369)
Adadress.	<i>itšeženno</i> (T 369)

M i t m u s

I isik

Nom.	<i>it'se</i> ~ <i>itšə</i> ; <i>iced</i> [= <i>itšed</i>] (HAGr 31)
Gen.	<i>it'semoi</i> , vps L <i>itšəmō</i> (KH I 101) ~ <i>itšemō</i> (M 77)
Part.	<i>it'stamoī</i> ; <i>ictāmōi</i> [= <i>itštāmōi</i>] (HAGr 31)
Illat.	<i>it'shemoi</i>
Iness.	<i>it'sesamoi</i> ~ <i>it'sesamoiš</i>
Elat.	<i>it'sesamoipei</i> ~ <i>it'sesamoišpei</i>
Allat.	<i>it'selamoi</i> ~ <i>itšələmoi</i> (M 72), vps Ä <i>itšel'emei</i> , vps L <i>itšələmō</i> (KH I 101); <i>icelemoi</i> [= <i>itšelemoi</i>] (HAGr 31)
Adess.	<i>it'selamoi</i> ; <i>icelamoi</i> [= <i>itšelamoi</i>] (HAGr 31)
Transl.	<i>it'seksamoi</i>
Abess.	<i>it'stamoita</i> ; <i>ictāmoita</i> [= <i>itštāmoita</i>] (HAGr 31)
Komit.	<i>it'semoid'eke</i> ~ <i>it'sesamoid'eke</i>
Termin.	<i>itšhemoihesgi</i>
Prolat.	<i>it'stamoime</i> , vps Ä <i>it'steimmōto</i>
Adallat.	<i>it'sesamoid'eñost</i> ~ <i>it'sesameid'eñost</i>

II isik

Nom.	<i>it'se</i> ~ <i>itšə</i>
Gen.	<i>it'setoi</i> , vps Ä <i>itsetei</i> (M 73), vps L <i>itšetō</i> (KH II 62)
Part.	<i>it'statoi</i>
Illat.	<i>it'shetoi</i>
Iness.	<i>it'sesatoi</i> ~ <i>it'sesatoiš</i>

Elat.	<i>it'šesatoipei ~ it'šesatoišpei</i>
Allat.	<i>it'šelatoi; icelatoi [= itšelatoi]</i> (HAGr 31)
Transl.	<i>it'šeksatoi; icesatoikš [= itšesatoikš]</i> (HAGr 31)
Abess.	<i>it'štatoita; ictätoita [= itštätoita]</i> (HAGr 31)
Komit.	<i>it'šetoid'eke ~ it'šesatoid'eke</i>
Termin.	<i>itštatoihesgi</i>
Prolat.	<i>it'štatoid'me, vps Ä itš'teizmöto</i>
Adallat.	<i>it'šesatoid'eňost</i>

III isik

Nom.	<i>it'še ~ itše</i>
Gen.	<i>it'šezoi, vps L itšęñzō</i> (KLT 394)
Part.	<i>it'štazoi, vps Ä it'štaze</i>
Illat.	<i>it'šhezoi</i>
Iness.	<i>it'šesazoi; icesazoiš [= itšesazoiš]</i> (HAGr 31)
Elat.	<i>it'šesazoipei</i>
Allat.	<i>it'šelazoi ~ itšelezei</i> (T 369) ~ <i>itšelesei</i> (l. c.) ~ <i>itše- lezei</i> (M 75), vps Ä <i>itšel'ezei</i> , vps L <i>itšęleñze</i> (KLT 394) ~ <i>itšęleñzō</i> (l. c.)
Transl.	<i>it'šeksazoi; icesazoiškš [= itšesazoiškš]</i> (HAGr 31)
Abess.	<i>it'štazoiita; ictäzoita [= itštäzoita]</i> (HAGr 31)
Komit.	<i>itšezoid'eke ~ it'šesazoid'eke</i>
Termin.	<i>itštazoihesgi</i>
Prolat.	<i>it'štazoid'me, vps Ä itš'težemöto</i>
Adallat.	<i>it'šesazoid'eňost ~ itšesgid'eňost, vps Ä itšesgid'eňost</i>

LÜHENDID

- AVKGr = P. Ariste, Vadja keele grammatika, Nõukogude Soome-ugri Teadused, 9, Tartu 1948.
- B = Bošinkülä
- Б I = Н. И. Богданов, Карельские тексты, записанные в Михайловском c/совете Олонцкого района в период экспедиции июль-август 1946 года, ТРУ соome-ugri keelte kateedri materjalid
- ee = eesti
- eL = lõuna-eesti
- ESA = Emakeele Seltsi aastaraamat
- GTAK = A. Genetz, Tutkimus Aunuksen kielestä, Kielennäyhteitä, sanakirja ja kielioppi, Suomi, II:17, Helsingissä 1885.
- GTVKK = A. Genetz, Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä, Kielennäyhteitä, sanakirja ja kielioppi, Suomi, II:14, Helsingissä 1881.
- h = handi
- HAGr = M. Hämmäläinen, F. Andrejev, Vepskijan kelen grammatik, Leningrad 1934.
- is = isuri
- JIKGr = V. I. Junus, Ižoran keelen grammatikka, Morfologia opettajaa vart, Moskova — Leningrad 1936.
- KH I = L. Kettunen, Lõuna-vepsa häälik-ajalugu, I, Konsonandid, Tartu 1922.
- KH II = L. Kettunen, Lõuna-vepsa häälik-ajalugu, II, Vokaalid, Tartu 1922.
- Kj = Kuujärvi
- KLT = L. Kettunen, Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus, SUST, LXXXVI, Helsinki 1943.
- Kn = Kenjärvi
- krjA = aunuse-karjala
- krjL = lõuna-karjala
- krjP = päris-karjala
- lii = liivi
- LKN = H. Ojansuu, J. Kujola, J. Kalima, L. Kettunen, Lyydiläisiä kielennäyhteitä, SUST, LXIX, Helsinki 1934.
- LS = J. Kujola, Lyydiläismurteiden sanakirja, Ainekset keränneet Kai Donner, Jalo Kalima, Lauri Kettunen, Juho Kujola, Heikki Ojansuu, Elvi Pakarinen, Y. H. Toivonen ja E. A. Tunkelo, Lexica Societatis Fennougricae, IX, Helsinki 1944.
- LÄ I = A. Turunen, Lyydiläismurteiden äännehistoria, I, Konsonantit, Helsinki 1946.
- LÄ II = A. Turunen, Lyydiläismurteiden äännehistoria, II, Vokaalit, Helsinki 1950.
- m = mari
- M = J. Mark, Die Possessiivsuffixe in den uralischen Sprachen, I., SUST, LIV, Helsinki 1925.
- mdE = ersa-mordva

mns = mansi
Ph = Pühäjärvi
Sj-WLGr = F. J. W i e d e m a n n, Joh. Andreas Sjögren's Livische Gramma-
tik nebst Sprachproben, St.-Petersburg 1861.
Sn = Sununsuu
SP = Soavan Priäžä
SUSA = Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja
SUST = Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia
Šu = Šuoju
T = E. A. T u n k e l o, Vepsän kielen äännehistoria, Helsinki 1946.
Td = Tiudia
vdj = vadja
vps = vepsa
vpsL = lõuna-vepsa
vpsÅ = äänis-vepsa

О МЕСТОИМЕНИИ *it's'e ~ its'e* В ВЕПССКОМ ЯЗЫКЕ.

Г. Лийв

Кружок эстонского языка
Руководитель доц. П. Пальмеос

Местоимение *it's'e ~ its'e* обращает на себя особое внимание тем, что это единственное слово в вепсском языке, во всех формах которого (за исключением именительного падежа) сохранилось первоначальное склонение с притяжательными суффиксами, что наблюдается и в живой речи современного языка. В формах склонения данного местоимения есть только корень единственного числа *it's'(e) ~ its'(e)*; для различения единственного и множественного числа употребляют притяжательные суффиксы. Такой тип склонения был характерен для грамматической структуры финно-угорских языков раннего периода. Морфологические формы по своему образованию очень пестры.

У местоимения *it's'e ~ its'e* в вепсском языке имеется целый ряд функций: оно может употребляться как местоимение возвратное, определительное, неопределённое или притяжательное; некоторые формы приобрели значения наречий.

Данное местоимение является исконно финно-угорским. Х. Паасонен, затем А. Хямялайнен, Л. Хакулинен и Ю. Тойвонен пытались доказать, что рассматриваемое местоимение первоначально было именем существительным со значением «душа, тень». Думается, что развитие было как раз обратное: первоначально оно было местоимением. Автор данной статьи становится на точку зрения, что рассматриваемое местоимение в очень далеком прошлом образовалось из двух указательных финно-угорских местоимений: *i (= *e)* «это» + **t's'e* «это» с первоначальным значением «как раз это».